

Димитриос Румпос / Dimitrios Roumpos

**АРХИМАНДРИТ ФИЛАРЕТ ВАРНЕНСКИ
(ок. 1821–1875) – ЖИЗНЕН И
ТВОРЧЕСКИ ПЪТ**

**Archimandrite Filaret of Varna
(around 1821–1875) – Life and Work**

Abstract: In Bulgarian historiography, information about Archimandrite Filaret of Varna is rare and fragmentary, and comes from scarce documents and isolated facts about his life. He was a spokesman for the Bulgarian intellectual circle. He studied and formed his personality at two of the most important educational institutions at the time – the Kiev Theological Academy and the Halki Theological School. The study focuses on Filaret’s written works which he authored in the spirit of Orthodox tradition during his studies in Halki.

At the moment, there is no other reliable information on Archimandrite Filaret’s literary activity in the archives of the School of Theology apart from his manuscript letters, ecclesiastical speeches and written works in Greek. Although they are rare, these works are a valuable source in terms of his personality. They portray the image of a Renaissance individual and an Orthodox clergyman clearly and convincingly.

Keywords: Archimandrite Filaret of Varna, Halki Theological School, Greek.

В културната история на Варна остава следа един родолюбив варненец, за когото малцина от днешните му съграждани знаят повече от това, че една улица носи неговото име. Сведенията за архимандрит Филарет Варненски са оскъдни и фрагментарни, извлечени от малобройни документи и единични факти от неговия живот. Светското му име е Фотий, роден е във Варна, а произходът му е от заможния гърчеец се род на Реис Танас Папафотиоглу.

По време на руско-турската война (1828–1829 г.) руски офицер, отседнал при семейството, предлага на родителите му да го отведе със себе си и да се погрижи за образованието му. Те не са съгласни синът им да напусне родното място на тази крехка възраст, но Фотий бяга тайно със своя благодетел. В Русия учи в Киевската духовна семинария – просветна институция с важно значение за славянските народи. Нейните възпитаници са с авторитет, висока ерудиция и пословична нравственост. Сред тях са много възрожденски учители реформатори на българското училище и пламенни пропагандатори на българския църковен въпрос. Годишите, прекарани там, са база, която дава на-

сока на младия варненец за по-нататъшното му образование и ориентация към бъдещи занимания. Навярно там приема монашеска схима с името Филарет.

След като завършва семинарията, той се връща във Варна за радост на родителите си, които го смятат за мъртъв. По това време Цариградската патриаршия призовава Варненската община да изпрати младежи, които да продължат образованието си в Богословското училище на о. Халки. Йеродякон Филарет получава стипендия от общината и издръжка от никомидийския митрополит Дионисий, за да усъвършенства своите знания в престижното учебно заведение. Свещената ефория му издава входно писмо на 12.VIII.1851 г. и след няколко дни младият варненец постъпва в богословското училище.

Той е с добра теологична подготовка и отлични познания по руски и гръцки език – доказателство са неговите писмени съчинения, които разкриват характера и интересите му. Към момента, освен запазените в ръкопис писма, църковни слова, съчинения в архива на Богословското училище на о. Халки от времето на обучението му, няма други достоверни сведения за книжовната дейност на отец Филарет Варненски. Настоящото изследване се фокусира върху писмените му трудове, които подготвя в духа на православната традиция в училището. От 18.VIII.1855 г. са запазени образци на писмовна кореспонденция, девет на брой, разположени на девет страници¹. Техниката на писане на типови писма е част от обучението в училището, свързано с бъдещата дейност на възпитаниците. Първото писмо е т.нар. „Похвално“, адресирано до Негово преосвещенство Варненския митрополит г-н Порфирий, а следващите са: „Благодарствено“, до г-н Христо Константину, „Поздравително“, до неизвестен получател, който току-що е ръкоположен за епископ, „Уведомително“ – също с неизвестен получател, и „Молба“, отправена към чичо му.

В академично-теологичната атмосфера на училището Филарет се стреми към постигане на хармония на духа при запазване на реалистичния усет за действителността и съхраняване на идеалистичната вяра в справедливостта. За всички свои приятели и познати халкинският възпитаник намира съответната добра дума, съвет и наставление. В „Назидателно“ – писмо, адресирано към Теохари, и в „Препоръчително“ – до Георгиос Мавропулос, той съветва своите приятели да овладяват страстите си с твърда воля, търпение и здрав разум, да следват дълга и призванието си. Следващото, т.нар. „Съболезнавателно“ писмо, разкрива състрадателното сърце на йеродякон Филарет. То е адресирано до близка родственица, загубила син и съпруг.

Обучението на младия варненец на о. Халки му дава възможност да срещне учителите Неофит Рилски² и Партений Зографски³ – две личности, които имат принос за решаването на важния за времето въпрос: въвеждане на славянския език в богослужението и образованието. Подобно на своите учители Филарет осъзнава необходимостта от обогатяване и развитие на българския просветен живот. Пример за това е „Насърчителното“ писмо, което отправя към своите съграждани. В него той ги призовава да построят училище, в което да бъдат назначени трима учители по гръцки език и един по друг език, без да уточнява какъв. Вероятно има предвид български, тъй като след дипломиране-

то си прави предложение на Варненския епархийски съвет в гръцките училища да се преподава и български език⁴.

В духа на православната традиция учениците от Богословското училище на о. Халки подготвят различни по стил и съдържание съчинения – басни, разкази, собствени разсъждения върху произведения или мисли на антични автори, автобиографии и др. Следващите писмени работи на йеродякон Филарет, разположени на десет страници, са от 16.VIII.1856 г.⁵ Те са различни по стил и съдържание, а начинът, по който са написани, показва, че авторът им си служи свободно с гръцкия език, а почеркът е обработен и четлив. Първите две са преразказани басни, а след всяка халкинският ученик посочва поуката от нея. Едната е със заглавие Λιμός των θηρίων („Чумата на зверовете“). Поуката според него е следната: богатите винаги могат да избегнат наказанието, а бедните и беззащитните никога не остават ненаказани. Следващата е озаглавена Κύων και πένης („Кучето и бедният“). За поука той добавя да не съдим по външния вид за човека, а по душата му. Тези писмени работи са последвани от два кратки исторически разказа: първият е Περί του πολέμου των τριών βασιλέων του Ισραήλ, Ιωσάφαθ, Ιωράμ, Εδώμ κατά του βασιλέως των Μοαβιτών („За войната на тримата израелски царе – Йосафат, Йорам и Идом срещу царя на моавитите“), а вторият – Λιθοβολισμός του Αγίου Αποστόλου πρωτομάρτυρος και αρχidiaκόνου Στεφάνου („Убийството с камъни на св. апостол, първомъченик и архидякон Стефан“). Макар че е кратко, изложението на тези исторически факти свидетелства за отличните му познания по свещена история.

В други съчинения той се показва и като добър познавач на гръцките класици, като представя свои разсъждения върху всеизвестната мисъл на Сократ: „Този, който мисли и се изказва правилно, е най-щастливият човек“. Филарет продължава с разсъждения върху тезата на Еврипид: „Трудолюбивият човек заслужава уважение, а мързеливият е непълноценен“. Той завършва своята писмена работа с „Похвала за Негово Преосвещенство московския митрополит Платон“, изразявайки уважението и благодарността си към висшия руски сановник и архиерей. Езикът в съчиненията е строен, стилът е стегнат и без многословия.

Йеродякон Филарет притежава рядък ораторски дар, който доразвива в Богословското училище. По време на Коледните пости, на 26.X.1858 г., натрупал повече знания и опит, пише две проповеди: Λόγος Πανηγυρικός εις την εορτήν του οσίου πατρός ημών Φιλαρέτου του Ελεήμωνος („Похвално слово на Светия наш отец Филарет“) и Λόγος εις την Η΄ Κυριακή του Λουκά. Περί ματαιότητος και της αιωνίου ζωής („Слово за Осмата неделя на Лука. За суетността и вечния живот“), които изнася в училищната църква. При написването им той използва примери от гръцката и от руската литература. Проповедите са разположени на петнадесет страници и младият проповедник преминава през Свещеното писание и богослужебните книги, като насища словото си с библиейзм. Спазвайки халкинската традиция, през Великденските пости той проповядва в Цариград. Темата на проповедта му е Λόγος της Β΄ Κυριακής των αγίων Νηστειών. Περί της αθλίας καταστάσεως του αμαρτωλού („Слово за Втората неделя на светите пости. За трудното положение на грешника“)⁶.

През лятото на 1859 г. завършва своето образование, но за разлика от останалите възпитаници, пребиваването му в Халки продължава осем години, с една година повече от предвидения курс на обучение. Вероятно той посещава често родния си град и поради дългите отсъствия от учебния процес не успява да завърши през 1858 г.⁷

Йеродякон Филарет се установява във Варна и работи за духовното, културното, нравственото и просветното издигане на своя народ. По настояване на руския вицеконсул Александър Рачински⁸, с когото Филарет е в приятелски отношения, варненският митрополит Порфирий го ръкополага за йеромонах, а малко по-късно и в архимандритски сан. Проявеното внимание от страна на гръцката църковна власт не успява да измести симпатиите му към православна Русия и убеждението му за необходимостта от обучение на роден език. По предложение на Александър Рачински архимандрит Филарет отправя искане до Епархийския съвет да се въведе изучаването на български език в гръцките училища. Дейността на руското консулство във Варна за развитието на новобългарското образование представлява конкретен израз на политиката на Русия, насочена към укрепване на нейните позиции и влияние сред южните славяни, в противовес на стопанското и политическото проникване на западните държави. Тази политика, отстояваща преди всичко държавно-политически интереси, намира отклик сред българите поради растящите културно-национални потребности на обществото⁹.

Предложението на Филарет предизвиква общото възмущение на варненските съветници, а на следващия ден той е уволнен. Научавайки това, неговият благодетел го назначава на служба в руския параклис към консулството с двойно възнаграждение. На 12.IV.1861 г. архимандрит Филарет извършва тържествена литургия за освещаване на параклиса и от този ден започва ежедневно да служи на славянски език. Към параклиса се стича лишеното от собствен храм и славянско богослужение българско население от близки и далечни селища. Своите проповеди Филарет използва като средство за национално пробуждане на българите и за издигане на авторитета на българското училище, а за негово откриване съдейства активно във Варна¹⁰.

Благодарение на ораторските му способности в трудни моменти за православната вяра, като раздвижването на мисионерите на католическата и протестантската пропаганда, проповедите му привличат много слушатели и имат силно въздействие. В писмо от 10 декември 1862 г. на руския вицеконсул във Варна А. Олхин до Е. Новиков, руски посланик в Цариград, относно развитието на българския църковен въпрос и засилването на католическата и протестантската пропаганда в Североизточна България, пише: „В този случай мой голям помощник се оказа настоятелят на нашата църква о[тец] архимандрит Филарет. На 6 декември, в деня на Свети Николай, нашият храмов празник, в църквата при вицеконсулството се събра много народ. В края на литургията о[тецът] архимандрит държа слово, имащо пряко отношение към сегашните обстоятелства.

Като сравни Свети Николай със съвременните пастири, той стигна до заключението, че днес църквата няма такива епископи; но, прибави той, и

паството заслужава да бъде порицано за своето лекомислие и непостоянство във вярата. За това той се спря на две грижи, които трябва да занимават човека: грижата за вярата и грижата за народността. После спомена църковните мъченици, между които са били не само силни хора, но и жени, и дори деца, и завърши с въпроса такава ли е днешното християнско паство, и с общо увещание към слушателите да обичат, пазят и защитават бащината вяра“.

Цитирах това писмо, защото, без съмнение, то дава нагледна представа за дейността на архимандрит Филарет и влиянието, което той оказва върху варненската общественост. След словото му „варненските българи решили за известно време да не споменават нито дума за унията пред селските жители“¹¹¹.

Филарет участва активно в разпространението на богослужбни книги, главно издания на Киево-Печорската лавра. Книгоразпространението, което руското вицеконсулство организира, е провокирано в значителна степен от голямото количество религиозни книги, отпечатани на български език от протестантските мисионери и разпространявани в Североизточна България. Християнските нравствени принципи, ценности и добродетели, които отстоява в своя живот и дейност о. Филарет, се крият в разбирането му за единството на вярата и знанието. Духовното възпитание в мъдрост и християнски добродетели е цел на образованието и просветата според отеча.

Днес, от дистанцията на времето и при обогатените ни знания, можем да отбележим, че архимандрит Филарет Варненски има сложна житейска съдба. Той е представител на онзи кръг от българската интелигенция, която се образова и оформя идейно в две престижни за времето си учебни заведения – Киевската духовна семинария и Богословското училище на о. Халки. Високата му богословска и езикова подготовка са предпоставка за бляскава духовна кариера, заявка за което е архимандритският чин, получен от варненския митрополит. Дълбоката му убеденост, че българският народ трябва да се просвещава на родния си език и че за да си осигури самостоятелно национално-духовно развитие, е необходимо да се прекъсне зависимостта от гръцката църковна власт, го довеждат до непреодолим конфликт с Патриаршията. Неговите проповеди срещу западната религиозна пропаганда, тълкуванията на свещената история и други имат положително въздействие върху съвременниците му, а предаността му към Бога и народа му донася авторитет и уважение.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Κώδικας Σχολαρχικών Γυμνασμάτων των μαθητών της Σχολής, υπό Πατριάρχου Ανθίμου στ' και Σχολαρχούντος Κωνσταντίνου Τυλάλδου εν έτει σωτηρίω αωνε', 137–145. Днес се съхранява в архива на Богословското училище на о. Халки.

² Неофит Рилски (1793–1881 г.) е преподавател в Богословското училище на о. Халки от 1848 до 1852 г.

³ Партений Зографски (ок. 1820–1875 г.) преподава църковнославянски език в Богословското училище на о. Халки от 22.09.1852 г. до навечерието на Кримската война.

⁴ Варненска и Великопреславска Св. Митрополия; ТД „Държавен архив“ – Варна. Борбите на Българите от Варненска и Преславска епархия за църковна независимост 1840–1879 г. Документи и материали. Варна: Славена, 2002, с. 39.

⁵ Κώδικας των Σχολαρχικών Γυμνασμάτων, εμμέτρου τε καί καταλογάδην των συντεθέντων υπό μαθητών της εν Χάλκη Θεολογικής Σχολής της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας κατά το ιβ' και ιγ' και ιδ' Σχολαστικόν έτος, ο γενόμενος Πατριάρχου Κυρίλλου του Βυζαντίου. Σχολαρχούντος Κωνσταντίνου Τυπάλδου Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως, 1858, 17–26. Днес се съхранява в архива на Богословското училище на о. Халки.

⁶ Γυμνάσματα του έτους 1858–1859..., 39–52.

⁷ В подкрепа на това мнение е писмото на директора Константинос Типалдос до Свещената ефория, с което се иска разрешението на училищните власти йеродякон Филарет да посети родителите си. (Писмо от 13.VII.1856 г., в архива на К. Типалдос на о. Кефалония.)

⁸ Александър Викторович Рачински е назначен за руски вицеконсул във Варна през декември 1859 г. Като изхожда от потребностите на българите от славянско богослужение, той предлага да се приспособи една от варненските църкви или да се издигне нов храм. Но тъй като за изпълнението на тези намерения са необходими време и средства, първоначално решава да се преустрои една от стаите на вицеконсулството за временен параклис. С разрешение на Вселенския патриарх е осветен параклисът „Св. Николай“. Архимандрит Филарет служи в него до смъртта си през 1875 г.

⁹ **Тонев, В.** Българското Черноморие през Възраждането. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1995, с. 167.

¹⁰ Повече за него вж. в **Македонов, Д.** Архимандрит Филарет Варненски. – Църковен вестник, бр. 29, (11.XI.1980 г.), с. 5.

¹¹ Варненска и Великопреславска Св. Митрополия..., 89–90.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Варненска и Великопреславска Св. Митрополия; ТД „Държавен архив“ – Варна. Борбите на Българите от Варненска и Преславска епархия за църковна независимост 1840–1879 г. Документи и материали. Варна: Славена, 2002 [Varnenska i Velikopreslavska Sv. Mitropolia; TD „Darzhaven arhiv“ – Varna. Borbite na Balgarite ot Varnenska i Preslavska eparhia za tsarkovna nezavisimost 1840–1879 g. Dokumenti i materialii. Varna: Slavena, 2002].

Македонов, Д. Архимандрит Филарет Варненски. – Църковен вестник, бр. 29, (11.XI.1980 г.), с. 5 [**Makedonov, D.** Arhimandrit Filaret Varnenski. – Tsarkoven vestnik, br. 29, (11.XI.1980 g.), s. 5].

Ников, П. Българското възраждане във Варна и Варненско. Митрополитъ Йоакимъ и неговата кореспонденция. София: Придворна печатница, 1934. [**Nikov, P.** Balgarskoto vazrazhdane va Varna i Varnensko. Mitropolita Ioakima i negovata korespondentsia. Sofia: Pridvorna pechatnitsa, 1934].

Румпос, Д. Български преподаватели и ученици в Богословското училище на о. Халки 1844–1903. Велико Търново: Астартa, 2007. [**Roumpos, D.** Balgarski prepodavateli i uchenitsi v Bogoslovskoto uchilishte na o. Halki 1844–1903. Veliko Tarnovo: Astarta, 2007].

Тонев, В. Българското Черноморие през Възраждането. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1995 [**Tonev, V.** Balgarskoto Chernomorie prez Vazrazhdaneto. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 1995].